

HEILIG IN HAARLEM

Stadswandeling

Start: Grote Markt en duurt ± 2 uur.

Haarlem was tot aan de reformatie in de 16de eeuw een stad vol met kerken en kloosters. Vanaf de eerste jaren als stad waren in Haarlem religie en maatschappij sterk met elkaar verweven. Centraal was er natuurlijk de parochiekerk aan het Sant, op de plaats waar nu nog altijd de Grote of Sint Bavokerk het stadsbeeld domineert. Rond 1500 waren er acht mannenkloosters en twaalf vrouwenkloosters en een begijnhof binnen de muren. Buiten de muren waren er ook nog twee, één vlak buiten de Janspoort en een ander op het huidige grondgebied van Heemstede. Al die kloosters hadden hun eigen kapel of kerk. Van de meeste kloosters is niet meer overgebleven dan een straatnaam, maar soms zijn er nog belangrijke restanten van de kloostergebouwen terug te vinden.

►► U start de wandeling op de Grote Markt voor het stadhuis. Op werkdagen staat de poort van het stadhuis open. Als u naar achter doorloopt treft u een groot informatiebord over de geschiedenis van dit pand. ►►

Stadhuis Graaf Willem II liet in 1250 een jachtslot – het gedeelte met de kantelen – bouwen, dat in 1351 door brand werd verwoest. Na de herbouw werd het als stadhuis in gebruik genomen. In de 17de eeuw onderging het stadhuis diverse wijzigingen: de vleugel in de Zijlstraat (rechtterkant) werd aangebouwd naar ontwerp van Lieven de Key en de voorgevel werd gemoderniseerd. De uitbouw rechts is de 'Vierschaar', waar recht werd gesproken. In de geveltop ziet u het beeld van Vrouwe Justitia. Een gedeelte van een Dominicanenklooster maakt nu deel uit van het stadhuiscomplex. De pandpoort, de kruisgang en de kapittelzaal van het klooster zijn nog altijd goed te herkennen.

►► U steekt de Grote Markt recht over richting de Grote of St. Bavokerk. ►►

Grote Kerk Met de bouw van de Grote of St. Bavo Kerk, een laatgotische kruisbasiliek, werd omstreeks 1380 begonnen. De bouw nam bijna 150 jaar in beslag. Pas in 1530 kwam de toren (dakruiter) gereed. Wanneer in 1559 Haarlem bisschopsstad wordt en de Bavo op de Grote Markt de status van kathedraal krijgt, is dat maar

voor korte tijd. Nicolaas van Nieuwland, van 1561 tot 1569 eerste bisschop, was niet zo'n gelukkige keuze. Hij zou ontuchtig met een vrouw samenleven, zijn personeel slaan en geregeld dronken zijn. In twee jaar tijd had 'dronken Klaasje', zoals zijn bijnaam werd, maar één keer de mis gelezen in zijn kathedraal. Al met al was dit olie op het vuur voor de hervormingsgezinden. De volgende bisschop, Godefridus van Mierlo, kon het tij niet meer keren. Als in 1572 de stad de zijde van de prins heeft gekozen laaien de anti-papistische gevoelens nog sterker op. In december van dat jaar wordt de Bavo bestormd en "van den afgodendienst gesuyvert ende voor den christelijk gereformeerde religie geopent". Na het beleg van Haarlem kwam de Bavo weer in handen van de katholieken, maar nadat in 1577 het Spaanse garnizoen vertrokken is komt het tijdens de sacramentsprocessie van mei 1578 tot een uitbarsting.

De soldaten van de prins van Oranje vielen onverwacht de kerk binnen, zij sloegen alles kort en klein en vermoordden pastoor Pieter Baling voor het altaar onder het uitroepen van "ghij mispaep, ghij mispaep". Bisschop Godefridus had zich ondertussen schuil weten

te houden in de sacristie en wist vermoord als veedrijver uit Haarlem te ontsnappen om er nooit meer terug te keren. Het kathedrale tijdperk van de Bavo op de Grote Markt was definitief voorbij.

In 1662 werd er een carillon van François Hemony in aangebracht. In de kerk bevindt zich het beroemde Müller-orgel uit 1738, waar Mozart als kleine jongen nog op heeft gespeeld.

Geopend van maandag t/m zaterdag van 10.00 - 16.00 uur.
Ingang om de hoek: Oude Groenmarkt 23.

►► U loopt voor de kerk langs de Lepelstraat in. U loopt hier recht af op een antiquair in de Spekstraat nummer 14. Dit was ooit een **Bijbel- en Kerkboekmagazijn**. Op de gevels in de Spekstraat en om de hoek in de Warmoesstraat ziet u de volgende teksten: Oude en nieuweboekhandel en Plaatsing van advertentien in alle couranten en Bijbel en kerkboekmagazijn. ►►

►► U gaat links de Oude Groenmarkt op en ziet bij nummer 23 een sterk verweerd beeld van Bavo hoog tegen dwarspandgevel en in het portaal aan de oostkant het wapen van de **Augustijnenorde**.

U loopt linksom rond de kerk en komt uit op het Klokhuisplein en vervolgens op de Riviervismarkt. Op de hoek gaat u rechtsaf de Jansstraat in, waar u op nr. 54 het oude poortje van het **St. Barbera Vrouwen Gasthuis** ziet. Alleen het poortje met de prachtige gevelsteen staat nog overeind, de rest is verdwenen. Op de gevelsteen is het interieur van een gasthuis te zien. Een galerij met daarboven ramen, in de bedstee liggen de zieken.

U loopt verder rechtdoor en ziet links de Janskerk en aan de rechterkant de Josephkerk. ►►

De Janskerk Als gevolg van de kruistochten naar het Heilig Land waar de Haarlemmers volgens de legende zo'n belangrijk aandeel aan hadden, is op deze plek een klooster gesticht. In 1310 schonk Gerard van Tetterode zijn goederen aan de Ridderlijke orde van Sint-Jan van Jerusalem om in Haarlem een commanderij te stichten. Zo genoemd omdat aan het hoofd van de kloosters van deze orde een commandeur stond.

Zowel de naamgeving van de straat als de nog altijd bestaande kloosterkerk, de Janskerk, vloeiden voort uit deze stichting.

De St. Josephkerk was de eerste katholieke kerk sinds de Reformatie en is gebouwd in een neoclassicistische stijl. De huidige kerk werd in 1843 in gebruik genomen als opvolger van een schuilkerk. Paus Pius IX heeft per decreet van 7 juni 1853 de kerk van St. Joseph tot de waardigheid van kathedraal verheven. De Sint Josephkerk bleek echter al snel te klein te zijn voor het gebruik als kathedraal. Daarom nam bisschop Van Vree al in 1855 het besluit om de kerk "eenigermate geschikt te maken tot de haar te beurt gevallen

bestemming". De bisschop gaf architect Molkenboer de opdracht om een plan te maken om een grotere koorpartij en twee zijkapellen bij te bouwen. Die extra ruimte was vooral nodig voor de bisschops-troon en de koorbanken. De uiteindelijke aankleding van het nieuwe koor van de Sint Joseph, zoals die nu nog altijd bestaat, is een ontwerp van architect H. J. van den Brink.

►► U gaat hier naar rechts de Donkere Begijnstraat/hof in, waarbij u eerst op de hoek van de Jansstraat en het Donkere Begijnhof nog een antiekwinkel 'Bondieuze' passeert waar heiligenbeelden en andere religieuze voorwerpen worden verkocht, daarna ziet u links de Begijnhofkerk. ►►

Het Begijnhof was geen klooster of hofje maar een gemeenschap van vrouwen die een religieus en kuis leven leidden. Oorspronkelijk stonden er rond de Begijnhofkerk 48 huizen, waaronder vijf conventen (voor acht tot twaalf begijnen), een bakhuis, een slachthuis en een poorthuis. Ook waren er nog vier zogeheten vrijwoningen en een ziekhuis. De begijnenpastoor en twee meesteressen bepaalden op het begijnhof de dagelijkse gang van zaken.

►► Als u verder rechtdoor loopt in het Donkere Begijnhof ziet u links de Catechismuskamers en rechts op de gevel in de Begijnhof een bord met Jozeph Stichting Anno 1928. U loopt verder over het Donkere Begijnhof. Iets verderop ziet u op nr. 8 de zijgevel van de

voormalige Goudsmitscamer, de voor-gevel is aan het Goudsmitspleintje. ►►

't Goutsmitsgilde Vanaf 1612 huurde het gilde van goud- en zilversmeden een deel van dit huis. Vanaf 1626 was het hele huis in gebruik voor deze 'vinders van 't Goutsmitsgilde, omme keuren van haar zilver te proeven ende fineren'. Op de gevel werd een gevelsteen aangebracht met de tekst "Dit is de Gout Smits Camer". De gouden beker stelt de beker van Eloy voor. St. Eloy was beschermheilige van het gilde.

►► U gaat door de Kalversteeg naar de Bakenessergracht. Daar gaat u linksaf de gracht op tot het eind en loopt met een U-bocht de andere kant van de gracht weer op. Aan de overkant passeert u nu vanaf de hoek diverse panden van de Internationale school van het **Gouden Rozenkruis**. Iets verder, op nummer 33 ziet u een bord aan de gevel waar ooit de Kerk van St. Anna en St. Maria was gevestigd, een schuilkerk. Deze kerk is nu in gebruik bij een collectief van creatieve bedrijven. U vervolgt uw weg langs de gracht en als u bij

nummer 75 de Vrouwestraat inkijkt ziet u de prachtige toren van de Bakenesserkerk. ►►

De Bakenesserkerk Vermoedelijk werd de Bakenesserkerk al in de 13de eeuw als O.L. Vrouwekapel gesticht. De noordelijke zijbeuk van de huidige kerk aan de Vrouwestraat staat op de plaats van die kapel. Het huidige kerkgebouw dateert uit de tweede helft van de 15de eeuw, maar de toren kreeg omstreeks 1530 een nieuwe zandstenen bekroning. Misschien was

dit wel de stenen bekroning die eerst voor de Grote of Sint Bavokerk was gemaakt. Twee mooie poortjes uit de zeventiende eeuw omlijsten de ingangseuren aan de Bakenesserstraat en de Vrouwestraat. De kerk is niet toegankelijk.

►► U gaat door de Vrouwestraat terug naar de Bakenessergracht en u gaat op de hoek linksaf. Op nummer 81 ziet u nog de gevelsteen van de **Christelijke School** uit 1903. Bij het Spaarne steekt u schuin naar rechts over en loopt over de Gravenstenenbrug. U gaat aan de

overkant naar rechts en loopt een stuk langs de rivier die zo belangrijk is geweest in de ontstaansgeschiedenis van de stad. ►►

Op Spaarne **nr. 35** ziet u drie gevelstenen die het bijbelse verhaal van **Jonas en de walvis** vertellen. Op de linkersteen gaat Jonas aan boord van het schip waarmee hij wil vluchten

voor zijn bestemming als profeet. Maar het schip raakt in een vreselijke storm. God was woedend op Jonas omdat hij voor zijn roeping wegliep. Jonas wordt overboord 'gejonast' door de matrozen en verzwolgen door een walvis. De middelste steen bevat de bekendste scène uit het verhaal, namelijk het moment dat Jonas na drie dagen op land wordt gespuugd. Op de rechter steen zit Jonas na het doen van zijn profetie onder de wonderboom. In 1657 werd het huis verkocht met de toevoeging: "daer waar Jonas uithangt". Waarschijnlijk waren er toen nog geen gevelstenen maar al wel een uithangbord met een soortgelijke voorstelling.

►► U loopt verder rechtdoor en gaat de volgende brug, de Melkbrug, over naar de andere kant van het Spaarne. U gaat na de brug naar links. Op nr. 94 ziet u een prachtige gevelsteen. Hier was in de

16de eeuw een herberg gevestigd met de naam 'In de Vier Heemskinderen'. De steen is aangebracht in 1609 door een nieuwe eigenaar, toen de herberg al geruime tijd gesloten was. Vanaf 1614 deed het pand dienst als schuilkerk voor de Doopsgezinden. In 1677 namen de Katholieken het pand over, die er ook een schuilkerk in vestigden – deze was opgedragen aan de Heilige Franciscus van Assisi en stond bekend onder de naam '**de statie der Vier Heemskinderen**'. In 1992 kreeg de gevelsteen weer zijn oorspronkelijke kleuren.

In het buurpand op **nr. 96** is er behalve de gevelsteen "In't Wapen van Gelderland 1612" ook een tekstband "Vrede geeft ons God om

't onthouden syn gebot in lande en stede godt geeft ons sy ewige vrede". Deze tekst is een toespeling op het twaalfjarig bestand dat de opstandelingen sloten met de Spanjaarden in 1609 tijdens de tachtigjarige oorlog.

►► U gaat hierna rechtsaf de Helmbrekersteeg in en vervolgens linksaf de Kleine Houtstraat in. Aangekomen bij de Gedempte Oude Gracht steekt u over en gaat iets naar rechts en vervolgens neemt u de eerste zijstraat links, het Groot Heiligland.

Aan het **St. Elisabeth Klooster** is hoogstwaarschijnlijk de naamgeving van het Groot en Klein Heiligland te danken, omdat hier bezittingen van het klooster lagen. Maar er is ook een verhaal dat het om bezittingen zou gaan van iemand die ter kruisvaart naar het Heilig Land was getrokken. ►►

Op **nr. 21**, ziet u de gevelsteen **de Son** met de begeleidende naam "De Son bequaem ys mynen naem". De zon is van oorsprong een Germaans symbool, dat in het christendom de betekenis van gerechtigheid kreeg. Ook symboliseerde de zon Christus als het licht van de wereld. De eigenaar van het pand, die de steen heeft laten aanbrengen, heette waarschijnlijk De Zon en dichtte zichzelf deze goede kwaliteiten toe. Aan het gat in de gevelsteen kunt u zien dat er vroeger ook nog een uithangbord hing.

►► Als u verder het Groot Heiligland uitloopt ziet u aan uw linkerhand op nummer 47 een gebouw waar vroeger een ziekenhuis was: Het **St. Elisabeth of Grote Gasthuis**. In de muur zijn verschillende gevelstenen te zien. Iets verderop, boven een poort, de Gasthuis-

poort, op nummer 61 ziet u één van de mooiste: een gevelsteen met een draagmand.

Toen er nog geen auto's en dus ook nog geen ziekenauto's waren, werden zieke mensen opgehaald en vervoerd in een mand die, om het een beetje

lekkerder en warmer te maken, gevuld was met lappen. Rijke mensen hadden een mand met een dakje en gordijntjes. U kent vast wel de uitdrukking in de lappenmand zitten en nu weet u ook waar die uitdrukking vandaan komt. Tegenwoordig zijn in dit gebouw verschillende musea gevestigd. ►►

►► U loopt een stukje terug en gaat linksaf het Nieuw Heiligland in. U ziet aan de rechterkant in de bovengevel van eetcafé De Ark het beeld van **St. Servaas**. (Dit beeld heeft niets met het pand te maken. De eigenaar heeft het

aangebracht als herkenningspunt). U loopt rechtdoor de poort

onderdoor en ziet tegenover u op nummer 58 het **Doopsgezind Weeshuis**. Iets naar links het

Doopsgezinde Blokhofje en nog iets verderop naar links het

Vrouwe en Antonie Hofje dat ooit dienst deed als logies voor pelgrims. Oorspronkelijk was dit het oude Hofje van Teylers, dat in 1787 in handen kwam van de

regenten van het **Vrouwe- en Antoniegasthuis**. Het bestaat uit een hoofdgebouw uit 1648 en twee zijvleugels uit 1730. De muur met de grote ronde opening aan

het Klein Heiligland werd gerealiseerd in 1787, waarvoor twee huizen aan de straat werden afgebroken. Boven de hoofdingang van het hoofdgebouw is het wapenschild van de 17de-eeuwse eigenaar nog aanwezig, de Haarlemse zeepzieder Pieter Joost Bogaert. ►►

►► U draait zich weer om en loopt het Klein Heiligland helemaal uit naar de Gedempte Oude Gracht en steekt deze over. Vervolgens gaat u naar rechts en neemt de tweede zijstraat links, de Schagchelstraat. Deze loopt u uit en u gaat rechtdoor de Warmoesstraat in. Tussen de Anegang, Warmoesstraat, Spekstraat en Grote Houtstraat lag het **Karmelietenklooster**. Dit klooster had bijzondere banden met het grafelijke hof van Holland. Vandaar dat op de wanden van de kloostergangen de portretten van alle graven en gravinnen waren

geschilderd. Naar deze muurschilderingen zijn de gravenportretten gemaakt die nu in het stadhuis bewaard worden. Van de gebouwen rest alleen de Guldenbergspoort in de Grote Houtstraat.

Kijk bij nummer 18 even omhoog. U ziet hier een gevelsteen met de tekst: 'dit stond hier in oude tijden'. Aan het eind van de Warmoes-

straat slaat u linksaf de Spekstraat in, u steekt de Grote Houtstraat schuin over en loopt de Paarlaarsteeg in. ►►

►► U slaat linksaf de Koningstraat in waar u de '**Inrichting van onderwijs voor katholieke meisjes, het S. Maria Gesticht**' ziet. Als u over het dak in het midden kijkt ziet u op de gevel van de kapel een Mariabeeld. U loopt weer een stukje terug, slaat linksaf de Jacobijnestraat

in en loopt om de achterzijde (rechts aanhouden) van het stadhuis heen en gaat hier rechtsaf het Prinsenhof in. ►►

Het Prinsenhof is eigenlijk de oude kruidtuin van het voormalig klooster, waar nu het Stadhuis in gevestigd is. In de kruidtuin staan twee van de mooiste bomen van Haarlem, een treurbeuk en een witte paardenkastanje.

Achter in de tuin ziet u een vredestempeltje gebouwd in 1648 naar aanleiding van de vrede van Münster. Ook staat er een beeld van Lourens Jansz. Coster, volgens de Haarlemmers de uitvinder van de

boekdrukkunst. In de panden rond het Prinsenhof is o.a. het Stedelijk Gymnasium gevestigd. De tuin wordt door de gymnasiasten de 'hortus' genoemd.

►► U houdt de hortus aan uw linkerkant en komt uiteindelijk uit bij een poort, de Pandpoort. U gaat linksaf de Zijlstraat in. Deze loopt u helemaal uit en u steekt over bij de voetgangerslichten. ►►

Op de plek van het tegenwoordige postkantoor stond het **klooster van Maria ter Zijl**, dat al in 1372 wordt genoemd. Dit Zijklooster van de zusters franciscanessen lag tussen de Zijlstraat en de Raaks. Na de hervorming werd het ingericht tot verblijf van gravin Amelia, hertogin van Beieren en weduwe van Brederode. Later kregen de

kloostergebouwen nog andere functies voordat ze in het begin van de 19de eeuw definitief werden afgebroken.

▶▶ U loopt de Zijlstraat verder in en gaat bij de tweede zijstraat naar rechts, de Witte Herenstraat. Hier loopt u langs speeltuin 't Paradijsje. Op nummer 30 ziet u de poort van het Comanshofje met een prachtige gevelsteen met **St. Nicolaas**. Helaas is de poort het enige wat nog over is van het hofje. ▶▶

▶▶ U loopt verder en komt u op nummer 24 langs het **Frans Loenenhofje**.

Frans Loenen was een koopman uit Amsterdam, die het laatste deel van zijn leven in Haarlem woonde. Hij liet zijn geld na aan de armen van Haarlem. In 1607 werd gestart met de bouw van het hofje met 11 huisjes. Een paar jaar later werden er nog 5 huisjes bij gebouwd. Tegen de kerk aan ligt de woning van de opzichter, met in de uitbouw de regentenkamer. De regentenkamer is behan-

gen met goudleder behang! Het aantal woningen is na de restauratie teruggebracht naar 10. Om voor een huisje in aanmerking te komen moet men minimaal 50 jaar oud zijn en in Haarlem geboren zijn of tenminste 6 jaar in Haarlem gewoond hebben. Een paar jaar geleden is er in de tuin een ontmoetingsruimte gebouwd. ▶▶

En een klein stukje verder op ziet u op nummer 16 het Luthers hofje. **Het Luthers hofje** werd rond 1648 gesticht door de Lutherse gemeente en is altijd nauw verbonden geweest met de **Lutherse kerk**.

Kerk en hofje zijn gebouwd op het terrein van het vroegere klooster van de Norbertijnen. Deze kloosterlingen liepen in het wit en werden ook wel Witte Heren genoemd, wat de naam van de straat verklaart.

De 4 huisjes tegen de kerk zijn het oudst. De 5 huisjes aan de rechterkant zijn later gebouwd. Bij de regentenkamer achter in het hofje ziet u een 'buitenspreekstoel', de regenten en predikant spraken van hieraf de bewoonsters toe.

Bij de laatste restauratie zijn wat huisjes samengevoegd, nu zijn er 5 woningen.

▶▶ U gaat rechtsaf de Magdalenestraat in en steekt de Nassaulaan recht over. U komt nu in de Ursulastraat. Aan de rechterkant ziet u bij nr. 2 een gevelsteen met een afbeelding van de **H. Ursula en de elfduizend maagden**.

De gevelsteen laat de traditionele afbeelding van Ursula zien. Volgens de legende was Ursula een koningsdochter die

op bedevaart naar Rome ging met een gevolg van elfduizend maagden. Toen zij in de buurt van Keulen kwamen, werden de maagden door de Hunnen overvallen. Het gevolg van Ursula werd gedood maar zij zelf werd vanwege haar schoonheid gespaard om het bed met de Hunnenkoning te delen. Toen Ursula dat weigerde, werd ook zij met pijlen gedood. Toen dat gebeurd was, kwamen er volgens de legende elfduizend maagden uit de hemel die de Hunnen verdreven. In de Ursulastraat was een klooster van zusters franciscanessen, het Sint Ursulaklooster of klooster der Elfduizend maagden. Na de reformatie kwam dit klooster in 1581 in handen van de stad. Er is een belangrijk restant van het oude klooster terug te vinden in Ursulastraat 16 waar op de zolder nog het begin aanwezig is van de wenteltrap van de toren van de voormalige kloosterkapel. Aan dezelfde kant als het Sint Ursulaklooster ziet u op nr. 16 het Remonstrantshofje, let op de grote gevelsteen. ▶▶

lets verder bijna op de hoek ziet u op nr. 20 de **Moskee Arrahman**. Hier slaat u rechtsaf de Nieuwe Groenmarkt op en ziet aan de rechterkant de **Groenmarkt-kerk**. De kerk is gewijd aan de Heilige Antonius van

Padua en werd gebouwd in 1842/1844 naar plannen van Tilman Francois Sluys. Op de gevel het beeld van **Antonius van Padua** met het kindje Jezus op de arm. Op een dag toen Antonius aan het bidden was gebeurde er iets heel bijzonders. Het kindje Jezus verscheen aan hem, het sloeg zijn armen om zijn hals en kuste hem.

▶▶ U gaat linksaf de Zijlstraat en ziet op nr.78/80 een engel boven de deur. Vervolgens loopt u de Zijlstraat uit en komt weer terug op de Grote Markt. ▶▶

